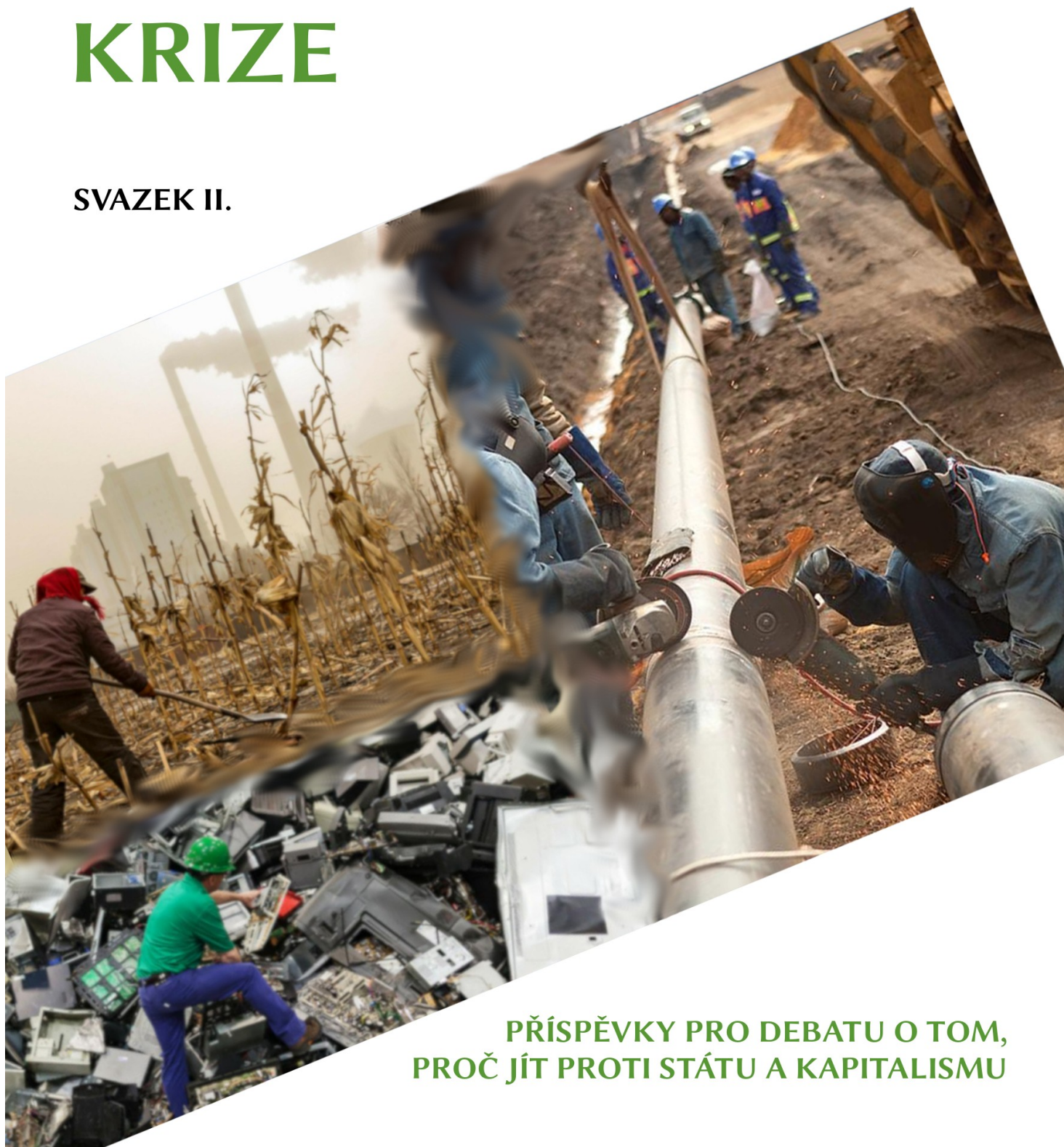

HLEDÁNÍ CESTY Z EKOLOGICKÉ KRIZE

SWAZEK II.

PŘÍSPĚVKY PRO DEBATU O TOM,
PROČ JÍT PROTI STÁTU A KAPITALISMU

**Přeložilo a vydalo nakladatelství Subverze
v únoru 2020**

**subverze.noblogs.org
subverze@riseup.net**

**Texty převzaty
z webu www.karmina.red**

info@karmina.red

HLEDÁNÍ CESTY Z EKOLOGICKÉ KRIZE

PŘÍSPĚVKY PRO DEBATU O TOM,
PROČ JÍT PROTI STÁTU A KAPITALISMU

SVAZEK II.

SLOVO ÚVODEM

V prvním svazku vyšly texty od sociálního ekologa Murray Bookchina. Tentokrát to je čtyřdílný seriál *Práce, klima, kapitál* sepsaný slovenským projektem *Karmína*. Dozvíme se v něm jak chápat vztah mezi klimatickou změnou a třídou pracujících a také, proč bez propojení třídních a ekologických zápasů nelze vyřešit ekologickou krizi.

Projekt *Karmína* na svém webu uvádí: „*na činnosti Karmíny se můžete nepřímo podílet i tím, že šíříte naše texty.*“ Nakladatelství Subverze to bere v potaz a tato publikace je konkrétní krok tímto směrem. Nemyslíme si, že veškerá stanoviska *Karmíny*, jsou shodná s těmi našimi. O to však v nakladatelském projektu Subverze ani nejde. Texty, které vydáváme, nemusí vždy a ve všem být v souladu s postoji vydavatelů, přesto považujeme za důležité je sdílet. Nutno podotknout, že to neděláme z komerčních pohnutek ani v rámci propagace konkrétní skupiny, organizace, ideologie nebo hnutí.

Zpětnou vazbu na publikaci uvítá nakladatelství Subverze a jistě i projekt *Karmína*, z jehož webových stránek texty čerpáme.

nakladatelství Subverze, únor 2020

VAZEK I. OBSAHUJE: CO JE SOCIÁLNÍ EKOLOGIE
Murray Bookchin

POPULAČNÍ MÝTUS
Murray Bookchin

VAZEK III. OBSAHUJE: ÚVOD DO SOCIÁLNÍ EKOLOGIE
Janet Biehl

TEZE O SOCIÁLNÍ A HLUBINNÉ EKOLOGII
Janet Biehl

CO JE ŠPATNÉHO NA CIVILIZACI?
Anarchist Federation

ZELENÁ POLITIKA
Anarchist Federation

KLIMATICKÝ AKTIVISMUS JAKO PSYCHOTERAPIE?
Tomáš Lubor

VZPOURA PROTI ZKÁZE: RECENZE
Lukáš Borl

PRÁCE, KLIMA, KAPITÁL

Karmína

Tento text sleduje souvislost mezi změnou klimatu a kapitalistickým způsobem výroby. Zde ho publikujeme v několika částech. V té první tvrdíme, že globální oteplování, odlesňování či vymírání druhů jsou přirozenými důsledky procesu akumulace kapitálu, který se stejnou bezohledností jedná s přírodou i pracovní silou. Jak ukážeme v druhé části, naděje bychom proto neměli spojovat se změnami v oblasti individuální spotřeby. To, co potřebujeme, je přechod od výroby orientované na zisk k výrobě, pro kterou budou prvořadě lidské potřeby. Později se podíváme na otázku, jak spojit boje na pracovištích se zápasy proti změně klimatu.

ČÁST I.

V roce 1992 se v brazilském Riu konal summit OSN. Výsledkem bylo přijetí Rámcové úmluvy o změně klimatu, který postupně ratifikovalo 197 zemí. Zavázali se stabilizovat množství skleníkových plynů v atmosféře na úrovni, která by umožnila vyhnout se nebezpečným změnám klimatu. Úmluva reagovala na vědecký konsenzus, v té době již dostatečně silný, o vlivu lidské činnosti na klima planety. Následovaly další, konkrétnější dohody: Kjótský protokol (1997), Dodatek z Dauhá (2012) či Pařížská dohoda (2016).

Bez ohledu na veškeré závazky a varování však koncentrace oxidu uhličitého v atmosféře stoupla oproti roku 1992 o více než 50 ppm,⁽¹⁾ tedy asi o patnáct procent. Podle předběžných údajů bude její průměrná míra růstu v tomto desetiletí vyšší než v předcházejících.⁽²⁾ Klimatologové a environmentalisté bijí na poplach: období, kdy jsme mohli zvažovat a plánovat, skončilo v devadesátých letech. Pokud něco neuděláme hned teď, ničivé změny klimatu se již nebudou dát odvrátit.

Kroky, které podnikají vlády a firmy, se však stále orientují na vzdálenější budoucnost: do roku 2030, 2040 či 2050 zakážeme prodej aut s naftovými motory, zavřeme uhelné doly a tepelné elektrárny, změníme naše ekonomiky na uhlíkově neutrální. Budoucnost nám malují jako svět, ve kterém doprava, energetika a průmysl jsou neškodné. Naproti tomu současná opatření jsou podstatně měkčí a opatrnější. Berou ohled na "potřeby hospodářství", zdůrazňují význam "udržení pracovních míst", případně odkazují na "technologické obtíže", které zatím provázejí využívání obno-

vitelných zdrojů. Těžba a spalování fosilních paliv, výroba spalovacích motorů či investice do souvisejícího vybavení přitom pokračují. Stejně jako státní dotace pro fosilní ekonomiku: v roce 2017 dosáhly závratných 5,3 bilionu dolarů.

Zároveň není nouze o recepty, které se zaměřují na jednotlivce a jeho či její spotřebu: omezení jednorázových plastů, vyšší daně z benzínu, podpora elektromobilů, případně morální apely na střídmost a skromnost. To, co můžeme udělat hned teď, se týká drobných rozhodnutí. Na opravdu velké změny si prý třeba počkat dvě tři desetiletí, takže ve skutečnosti je udělá někdo jiný, ne my.

Toto přešlapování na místě, hledání řešení, která nevyžadují radikální změny, a přesouvání odpovědnosti na jednotlivce - to všechno není jednoduše výsledkem ostýchavosti, nedostatečné odvahy nebo jiné subjektivní slabosti na straně těch, kteří o věcech rozhodují. Zásadní kroky, které by bylo třeba podniknout hned teď, narážejí na objektivní hranice. Vytyčuje je rámec, ve kterém se v našich společnostech organizuje výroba, distribuce a spotřeba užitečných věcí. Překonat tyto hranice znamená podkopat celý rámec.

V tomto textu chceme vysvětlit, proč největší překážkou, která brání účinnému boji s klimatickou krizí, je kapitalismus. Zároveň objasníme, proč řešení zaměřená primárně na sféru spotřeby - ve smyslu našich každodenních nákupů - podle nás nestačí, a proč nejsou ani nejlepším východiskem na budování hnutí proti změně klimatu. Nejprve však musíme nastínit, jak chápeme vztah člověka a přírody, a jakou roli v tomto vztahu hraje kapitál. Tímto teoretickým východiskům se věnujeme v první části. V další části se podíváme na problémy kapitalistických pokusů mana-

žovat klimatickou krizi a na iluze, které bývají spojeny s voláním po ekologičtější spotřebě.

ČLOVĚK A PŘÍRODA

Jako každý jiný živočich, i člověk může žít pouze z přírody. Aby přežil, musí ji přetvářet podle svých potřeb. Tento proces přetváření přírody člověkem je práce. Jeho východiskem jsou lidské potřeby, jejichž povaha je zčásti biologicky dána. Výsledkem procesu jsou zaprvé produkty práce, které slouží k uspokojování těchto potřeb. V konečném důsledku jde vždy jen o práci změněné součásti přírody: každá potravina, příbytek či kus elektroniky je výsledkem řady fyzikálních, chemických či jiných procesů, které lidé aplikovali na přírodní materiál. Zadruhé pokrytí stávajících potřeb a zdokonalování způsobů jak se uspokojují, vytváří prostor pro vznik nových potřeb a jim odpovídajících způsobů jejich naplňování. S rozšiřováním okruhu potřeb se vztah mezi člověkem a přírodou stává stále složitějším a mnohstrannějším. A zatřetí, výsledkem procesu je přetvořena živá či neživá příroda, změněna zásahy člověka.

Mezi člověkem a přírodou se neustále odehrává proces oboustranných změn, výměny látek a energie. Kromě těchto fyzických aspektů má i společenský rozměr. Lidské přetváření přírody se až na nepodstatné výjimky odehrává v kontextu společenských vztahů. Dokonce i základní lidské potřeby a způsoby jejich uspokojování jsou společensky určeny, takže v různých historických obdobích a kulturních kontextech nabývají různý charakter.⁽³⁾ Lidé při práci kooperují nebo využívají výsledky minulé práce jiných lidí, případně svou prací vytvářejí produkty, které spotřebovává někdo jiný. Vztah člověka a přírody je tedy vždy zprostředkován společenskými vztahy.

V dějinách si můžeme všimnout rozličné podoby společenských vztahů, pomocí kterých se organizovala výroba. Liší se například v tom, kdo ve společnosti určuje, co, jak a pro koho se bude vyrábět. V některých typech společností se také s lidmi obchodovalo jako s hospodářskými zvířaty, jinde výrobci vystupovali jako přívěšek půdy, která patřila pánovi, v dalších jsou zase svobodnými občany, kteří dobrovolně prodávají svou pracovní sílu. A protože vztah lidí k přírodě je vždy podbarvený specifickými společenskými vztahy (např. různými podobami držby půdy a přírodních zdrojů), mezi různými historickými typy společností existují i rozdíly v tom, jak přistupují k přírodě.

Proces, který se odehrává mezi člověkem a přírodou, je podmínkou zachování lidských společností, jakož i způsobů uspokojování potřeb, které jsou s nimi spojené. Jelikož v tomto procesu přírodu chtě nechtě měníme, náš vztah k ní se vyznačuje určitou křehkostí. Známe příklady civilizací, o nichž se dnes domníváme, že svou činností podkopaly podmínky vlastní existence: vysušováním přeměnily okolní krajinu v poušť, vyhubily důležité živočichy nebo se odlesňováním připravily o staveb-

ní materiál a zdroje pitné vody. A naopak, existují případy kultur, u kterých nedocházelo k problémům tohoto druhu. Pokud se dodnes nezachovaly, tak to mělo jiné než environmentální důvody. Obecně tedy lidská činnost, jejímž cílem je uspokojování potřeb, může vyvolat stav, ve kterém toto uspokojování již není možné (alespoň ne v jeho dosavadní formě), protože lidé si sami zničili přírodní podmínky, které jsou na ně nezbytné.

V 21. století jsme se dostali na práh vzniku takové "nenapravitelné trhliny v procesu společenské výměny látek".⁽⁴⁾ Naše situace se však od podobných historických případů v důležitých ohledech liší. Zaprvé, hrozba se netýká jen většího nebo menšího regionu, ale celé planety. Ekologická destrukce v takovém rozsahu se nezdařila žádné předkapitalistické civilizaci, ačkoli mnohé na to měli řádově více času. A zadruhé, starší společnosti měli jen mlhavou představu o rizicích, které přináší bezohledné využívání přírody. Naproti tomu romantická kritika kapitalismu upozorňovala na ničení přírody již počátkem 19. století. Hypotéza o existenci skleníkového efektu se poprvé objevila v roce 1824 a experimentálně ji potvrdili jen o pár desetiletí později. Posledních asi třicet let existuje stále širší shoda vědců o vlivu emisí na změnu klimatu. Podobně je to s vymíráním druhů, odlesňováním, degradací půdy a dalšími fenomény. Navzdory všemu pokračujeme v nastoupené cestě. Tyto specifika naší situace třeba vysvětlit z povahy kapitalismu jako ekonomického a ekologického režimu.

KAPITÁL A PRÁCE

Velkou část věcí, které denně používáme k uspokojení potřeb, si kupujeme za peníze. Většina těchto věcí se vyrábí v rámci specifického společenského vztahu. Pro zjednodušení si můžeme představit, že zahrnuje jen dva lidi a je technologicky poměrně jednoduchý. Majitel peněz na trhu nakoupí suroviny (např. látku), nástroje (např. šicí stroj) a všechny ostatní materiální prvky, které jsou nezbytné pro výrobu daného produktu. Od vlastníka pracovní síly také koupí - výměnou za mzdu - právo používat určitý čas jeho nebo její pracovní sílu. Nositel pracovní síly pak s pomocí nástrojů přemění surovinu na hotový produkt (např. košile), který patří majiteli peněz. Ten ho na trhu prodá za více, než původně stály nástroje, suroviny a pracovní síla. Z rozdílu vzniká zisk.

Tento společenský vztah je kapitál. Cílem majitele peněz, kapitalisty, je maximalizovat zisk. Jeho motivem přitom není jen financovat uspokojování vlastních potřeb. Především se musí udržet jako kapitalista v konkurenci s jinými výrobci, kteří rovněž usilují o podíl na trhu. Určitou část zisku proto vrací do svého podniku. Zvětšená investice umožňuje koupit více surovin, zaměstnat více rukou, vyrábět více košil, a tedy i více zisku. Tento proces expanze, akumulace kapitálu nezná mezí. Jeho cílem není prostě výroba užitečných věcí, ani uspokojování osobních potřeb kapitalisty, ale zisk jako takový, akumulace sama.⁽⁵⁾

Úsilí o maximalizaci zisku je zároveň úsilím o minimalizaci nákladů na vstupy, včetně pracovní síly. To vytváří permanentní tlak na úspory na mzdách a na zvětšování množství práce, které se dá koupit za nezměněnou mzdu (například prodlužováním pracovní doby nebo zrychlováním práce). V zájmu těch, kteří prodávají pracovní sílu, je zase dostat za ni co nejvíce a chránit ji před nadměrným opotřebením. V srdci kapitálu je tedy rozpor zájmů dvou stran.

Důležitým nástrojem na zvětšování zisku, ale i zbraní v konfliktu mezi kapitálem a pracovní silou, jsou technologie a změny v organizaci práce. Na jedné straně umožňují zefektivnit výrobu. Pokud se zavedením nového zařízení zvýší produktivita, firma dokáže vyrobit stejné nebo větší množství zboží při nižších nákladech, čímž získá výhodu oproti konkurentům. Na druhé straně inovace posilují kontrolu kapitalisty nad výrobním procesem: například vyšší tempo práce a přísnější disciplína se snadněji vynucují v podmínkách pásové výroby než v manufaktuře. Oba tyto motivy, mezi nimiž převládá jednou jeden, jednou druhý, ženou kapitál do neustálého rozvoje technologií. Cílem přitom není prostě usnadnit práci, ale zvětšit zisk a zintenzivnit nadvládu nad prací, což se projevuje i v povaze technologií a způsobu, jakým se nasazují.

KAPITÁL A PŘÍRODA

Části surové i zpracované přírody se stávají prvky kapitálu v roli výrobních prostředků. Zároveň je příroda obecným pozadím, na kterém se odehrává každý výrob-

ní proces. Dnešní planetární rozsah destrukce přírody lze vysvětlit dvěma aspekty procesu akumulace kapitálu. Je to jednak jeho tendence ke geografické expanzi, ke které vede hlad po nových odbytištích, zdrojích surovin, ale zejména rezervoárech levné pracovní síly. Díky ní se kapitalismus stal globálním. Tak se rozšířil i jeho dopad na přírodu. V něm se zase projevuje bezohledná orientace kapitálu na zhodnocování.

Podniky pod tlakem konkurence usilují o vyšší efektivitu a rozšiřování výroby, a to prostřednictvím investic do vhodných technologií. Státy tuto iniciativu podporují, protože posiluje konkurenceschopnost jejich ekonomik a zvyšuje příjmy rozpočtu. Při tomto pohybu roste kapitálová náročnost výroby: relativní podíl živé práce ve výrobním procesu klesá ve prospěch mrtvé práce, tedy strojů, zařízení a infrastruktury. Historicky byl tento proces spojen se stále většími energetickými a surovinovými nároky výroby (tj. stále více "čerpání" z přírody)⁽⁶⁾ a rostoucím znečištěním (tj. stále více "přidávání" do přírody, včetně látek, které se v ní dříve nevyskytovaly - od plastů až po radioaktivní odpad).⁽⁷⁾

Nejde přitom o technologickou nezbytnost. Technologie a formy organizace výroby či distribuce si kapitál vybírá podle kritérií sobě vlastních. V zájmu zisku proto dělají i objektivně škodlivé rozhodnutí. Uveďme alespoň pár příkladů:

Výroba založená na "globálních hodnotových řetězcích", ve kterých se suroviny vytěžené na jednom kontinentu zpracovávají na druhém, aby se v podobě hotových produktů prodaly na tom třetím, je spojena se značnou ekologickou zátěží při dopravě a skladování. Pokud však úspory na levnější pracovní síle (případně jiných vstupech) vyváží náklady na dopravu, z ekonomického hlediska tento model vítězí.⁽⁸⁾

Při individuální automobilové dopravě je třeba k přepravě jediného člověka⁽⁹⁾ přemístit jednu až tři tuny kovu a plastu. Její rozvoj znamená likvidaci veřejného městského prostoru ve stále větším rozsahu či hrubé zásahy do přírodního prostředí. Navíc je významným zdrojem emisí. Přesto se kolem ní zformovalo nejdůležitější odvětví 20. století, jehož podpora se stala dominantním, státy vydatně podporovaným modelem industrializace.

Krátký životní cyklus produktů, jako jsou například mobilní telefony, je pohromou z hlediska přírody a zdrojů, ale odpovídá potřebám způsobu výroby, pro který jsou využití a co nejkratší návratnost investic na prvním místě.

Při spekulativní "těžbě" Bitcoinů se podle odhadů ročně spotřebuje kolem 73 terawatthodin elektrické energie, což zhruba odpovídá roční spotřebě Rakouska. Kromě toho se při ní vytvoří asi deset tisíc tun elektronického odpadu.

Při správné hladině cen ropy a zemního plynu se i tzv. hydraulické štěpení ("frakování") stává výnosnou metodou přitažlivou pro kapitál, ačkoli jde o nákladný a environmentálně destruktivní proces.

Kapitalismus se k přírodě chová podobně jako k pracovní síle: jako ke zdroji, který je třeba ždímat. Marx v *Kapitálu* hovořil o "obecném zákoně kapitalistické akumulace", který se projevuje stále hlubší polarizací. Ponechán sám sobě vede rozvoj kapitalismu k rozšiřování řad námezdně pracujících, k upevnění společenské a technologické nadvlády kapitálu nad prací, k relativnímu poklesu podílu pracujících na bohatství, které vyrábějí, a také k tomu, že jejich postavení se stává stále nejistější. John Bellamy Foster k zákonu přidal další: "všeobecný zákon environmentální degradace". Tytéž procesy, kterých si první zákon všímá z hlediska jejich vlivu na třídu pracujících, vedou na straně přírody k přetěžování či ničení zdrojů a k destrukci ekosystémů nebo celých druhů.

POZNÁMKY K ČÁSTI I.

- (1) Tato jednotka vyjadřuje průměrný počet částic CO₂ v milionu částic atmosféry. ↵
- (2) Viz údaje agentury NOAA. Naše srovnání se vztahuje na roky 2018 a 1992. Za relativně bezpečnou se považovala hladina 350 ppm. Za hranicí kolem 450 ppm se zřejmě nepodaří zabránit oteplení o více než 2 ° C oproti období před průmyslovou revolucí. V roce 2019 jsme se přiblížili k 415 ppm. Při současném tempu nás tedy od hranice, kterou dnes vědci považují za kritickou, dělí přinejlepším dvě desetiletí. ↵
- (3) "Hlad je hlad, ale hlad, který se uspokojuje vařeným masem jezeným vidličkou a nožem, je zcela jiný než hlad, který požívá syrové maso rukama, nehty a zuby." (K. Marx, *Základy kritiky politické ekonomie: Rukopisy Grundrisse*, sv. I., Bratislava 1974, s. 373) ↵
- (4) K. Marx, *Kapitál: Kritika politické ekonomie*, sv. III., Bratislava 1987, s. 693. Marx tuto hrozbu spojoval s intenzivním kapitalistickým zemědělstvím. Pro zmíněnou "trhlinu" se ustálil anglický výraz "metabolic rift". ↵
- (5) Přitom není podstatné, že jednotliví podnikatelé ve skutečnosti sledují i různé jiné osobní záměry. Hovoříme tu o dynamice, která je celkovým výsledkem řízení všech kapitalistů a přesahuje jejich individuální přání. ↵
- (6) Jelikož při akumulaci se zvětšuje rozsah výroby, i přes rostoucí efektivitu využití neobnovitelných zdrojů se zvětšuje rozsah jejich spotřeby. Tento jev je známý jako Jevonsův paradox. ↵
- (7) Tyto procesy popisuje např. teorie "běžícího pásu" environmentálního sociologa Allana Schnaiberga. ↵
- (8) Vznik těchto řetězců také zahrnoval přesun částí průmyslové výroby ze Západu do zemí, kde jsou ekologické normy benevolentnější. Zároveň šlo o stahování ze zemí s lepší organizovanou třídou pracujících do zemí, kde jsou pracující slabší. Strategie tvorby těchto řetězců tedy zahrnuje ekonomické, ekologické i politické aspekty. ↵
- (9) Například v USA asi 76% řidičů dochází do práce bez spolujezdce. Na Slovensku se počet evidovaných aut od summitu v Riu zvětšil o 85%, ačkoli počet obyvatel vzrostl jen o 2,37%. ↵

ČÁST II.

V první části tohoto textu jsme vysvětlili souvislost mezi klimatickou krizí a procesem akumulace kapitálu. V dalším pokračování kritizujeme představu, že k odvrácení změny klimatu stačí změnit spotřební návyky.

Planetu dnes ohřívá "fosilní ekonomika". Její vznik se dá vystopovat přímo ve vnitřní dynamice kapitalistického způsobu výroby.⁽¹⁾ Stejná dynamika, založená na principu bezmezné akumulace, však pokračuje i dnes, když míváme poslední možnosti zabrzdit a přehodit výhybku. Klimatická krize je krizí kapitalismu, protože ukazuje, jak tento výrobní způsob na každém kroku naráží na hranice, které sám vytváří. Stává se překážkou, protože si nedokáže poradit s výsledky vlastního působení.

KAPITALISTICKÝ MANAGEMENT KLIMATICKÉ KRIZE

Proto slibuje změny, které vlastně nejsou změnami. Příkladem je přechod automobilové dopravy ze spalovacích motorů na elektrické. Prezentuje se jako průlom, ale ve skutečnosti jde zejména o způsob, jak zajistit přežití automobilových koncernů. Každému musí být jasné, že elektromobily jsou jen tak "zelené", jak zelená je elektrická energie, která je pohání. Totéž však platí i o energii a procesech, které vstupují do jejich výroby. Současné elektromobily se neobejdou bez hliníku, lithia či plastů - ale ani bez lanthanu, neodymu či terbia. Těžba a zpracování těchto kovů jsou známé ničivým dopadem na přírodu i lidské zdraví. Autoprůmysl si ideální budoucnost představuje tak, že dnešní miliardu aut se spalovacími motory nahradíme elektrickými variantami. Zároveň (s pomocí veřejných zdrojů) vybudujeme novou infrastrukturu, kterou vyžadují, a budeme udržovat a rozšiřovat části té stávající, například dálnice a parkoviště. Skvělá budoucnost pro automobilky a akumulaci, ale ne pro planetu a lidi.

Jakékoliv řešení paralyzuje i fakt, že kapitalistická ekonomika za sebou táhne obrovskou kouli fixního kapitálu. Jde o prvky výroby, které slouží dlouhodobě, takže investice do nich se vracejí jen po malých kouscích. Patří mezi ně budovy a velké zařízení, silnice, potrubí, letiště, přístavy, doly či vrty. Jejich celková hodnota je astronomická, podle některých odhadů až 25 bilionů dolarů.⁽²⁾ Značná část infrastruktury tohoto druhu je přitom vázána na těžbu a spalování fosilních paliv, takže dekarbonizace výroby by tyto investice znehodnotila.

V zájmu zainteresovaných firem je proto zdržovat přechod k uhlíkově neutrální ekonomice, hrát o čas a mezitím shrábnout co největší část hodnoty odepsaného fixního kapitálu. Budou prosazovat takové přístupy k transformaci, které zachovají maximum hodnoty minulých investic - bez ohledu na to, zda je jejich využívání ekologicky či jinak racionální.⁽³⁾ A dokud jim to umožníme, budou zhoršovat problém, tedy zvětšovat kouli fosilního fixního kapitálu. V současnosti se ve světě staví

přes 250 nových uhelných elektráren. V plánu je výstavba dalších více než 350. K nim je třeba připočítat i projekty letišť, dálnic, ropných vrtů a ropovodů, automobilových fabrik atd.

Situaci ještě více komplikuje to, že klimatická změna není záležitost, která by se dala řešit lokálně a v malém. Ústup od těžby a spalování fosilních paliv musí být celosvětový, a spolu s ním i výstavba nové, náhradní infrastruktury. Jde zřejmě o největší problém plánování a koordinace, před jakým kdy lidstvo stálo. Pro jakýkoliv typ společnosti by představoval obrovskou výzvu. V dnešních podmínkách však čelíme specifickým překážkám, které vyplývají z povahy kapitalismu. Z hlediska technologií, které máme k dispozici, jsme na tom lépe než kdykoliv předtím, ale hlavní překážky jsou společenské. Protikladné zájmy konkurujících si kapitálů znemožňují kooperaci a dlouhodobější plánování. Nikdo nechce skončit mezi těmi, kteří na transformaci nejvíce prodělají. Heslem dne je proto opatrnost. Hledají se způsoby, jak co nejdéle udržovat status quo a minimalizovat ztráty, případně dokonce proměnit krizi na příležitost.

Někteří aktivisté a teoretici se proto obracejí ke státu, od kterého si slibují, že pomocí regulace zkrátí tyto rozpory. Stejně rozpory však existují i mezi státy (resp. bloky států) na světovém trhu. Jejich řízení se řídí podobnou logikou jako počínání jednotlivých kapitálů: chránit investice a konkurenceschopnost, udržet domácí spotřebu, pracovní místa či export, a za žádných okolností se nestát lůzrem, zatímco jiní profitují.

Jedna z variant víry ve stát přirovnává klimatickou krizi ke světové válce a vidí vý-

chodisko ve státěm řízené mobilizaci, která v čtyřicátých letech umožnila totální proměnu amerického hospodářství. Namísto konverze na válečnou výrobu by nyní šlo o přechod na klimaticky neutrální produkci. Americké automobilky a další podniky však nezačaly vyrábět tanky či letadla jednoduše z lásky k vlasti, ale na základě masivní podpory státu, který od nich vykupoval vojenský materiál za vysoké ceny financované válečnými dluhopisy. Zároveň jim mohl slíbit, že po vítězství se vše vrátí do starých kolejí. A opravdu, po dvou krátkých poválečných recesích v USA začal zlatý věk akumulace. Jenže podstata dnešní situace spočívá právě v tom, že *business as usual* už nemůže pokračovat.

Zmíněné imperativy platí pro státy tím více, že až 80% ztrát ze znehodnocení fixního kapitálu by nesly státy, nikoliv soukromníci. Navíc i ty státy, které nejsou majiteli rozsáhlé fosilní infrastruktury, závisí od daní a jiných výnosech z těchto sektorů.⁽⁴⁾ Prudké znehodnocení kapitálu by zřejmě způsobilo hlubokou globální recesi, jejíž důsledky by měli na krku opět (i) vlády.

Kapitál a státy proto přistupují ke klimatické krizi jako k ekonomickým krizím. Součástí běžného krizového řízení jsou opatření, pomocí kterých se těžiště problému přesouvá někam jinač: v čase (pomocí dluhu), v prostoru nebo sociálně, tedy mezi společenskými třídami. Podobný přístup je vidět i ve vztahu ke klimatické krizi. Zásadní změny se odkládají na později, s vírou, že pro technologie budoucnosti budou hračkou. Nebo se zdůrazňuje, že nejdůležitější kroky třeba i tak učinit v jiných částech světa, například v Číně a v rozvojových krajinách.⁽⁵⁾ A konečně, náklady na transformaci se přenášejí na ramena pracujících - jako v případě daně z paliv, kterou se v roce 2018 pokusili zavést ve Francii.

Standardní krizové strategie nikdy nejsou zcela úspěšné v tom smyslu, že by zabránily příjezdu další cyklické krize. Každá taková krize se dříve či později překoná a vyústí do období oživení. Opatření, která se během ní přijmou, umožňují firmám a státu vybudovat si pozici, díky které dokáží těžit z nové situace. Klimatická krize je však jiná: nečeká nás po ní žádná "klimatická konjunktura".

SPOTŘEBITELSKÁ REVOLUCE?

Oblíbeným vysvětlením řecké dluhové krize bylo, že "Řekové" příliš dlouho žili nad poměry. Hrozba bankrotu a úsporná opatření, která země musela přijmout, byly prý přirozenou korekcí a spravedlivým trestem za minulé hříchy. Toto vysvětlení je přitažlivé, protože odpovědnost za krizi nehledá v neosobních mechanismech a imperativních, ale mezi lidmi z masa a kostí, kteří mají podobné touhy a slabosti jako my. Podobně se dá uvažovat i o klimatické krizi. Konečně, všechny ty věci a služby, při jejichž výrobě vznikají emise, někdo kupuje - a kdo jiný to je, když ne my všichni? Pokud tedy chceme zabránit nejhoršímu, měli bychom začít od sebe. Tato úvaha se objevuje i jako reakce na zklamání z pomalého postupu firem a států. Po-

kud se oni nemají k činu, musíme s transformací začít my, a to omezením environmentálně problematického konzumu a přechodem na alternativy.

Ve vztahu ke klimatické krizi se s tímto přístupem polemizuje hůře než v případě té řecké. Například doprava či chov zvířat na maso jsou oblasti, které odpovídají za značnou část emisí skleníkových plynů. Změnou individuálních návyků, kdyby se odehrála v masovém měřítku, bychom je mohli snížit.⁽⁶⁾ Na rozsahu úspor, které se takto dají dosáhnout, přitom vlastně nezáleží: každá ušetřená tuna skleníkových plynů je objektivně lepší než emitována tuna. Tím spíše, pokud to v konkrétním případě stojí minimální úsilí, ba dokonce přináší prospěch - jako když někdo vymění auto za kolo nebo omezí spotřebu masa. Proti tomu či proti osvětě, která k tomu směřuje, těžko něco namítat.

Je však potřeba mít se na pozoru, abychom spolu s (vítaným) přehodnocením nadbytečné a škodlivé spotřeby nekoupili i pár zavádějících představ. Volání po "změně zdola", která začíná spotřebiteli, může sloužit i jako nástroj k odvrácení pozornosti od potřeby hlubších změn nebo zbavení se odpovědnosti za tyto změny: "My výrobci nic nezmůžeme, dokud bude existovat poptávka po našich produktech." Takové apely na ekologickou spotřebu podsouvají pohled, podle kterého je kapitalistická ekonomika prostě strojem na uspokojování potřeb. Vše, co se v ní vyrobí, je prý odpovědí na naši objednávku. To je však omyl.

Uspokojování potřeb je v kapitalismu především podřízené ziskovosti. Na jedné

straně i základní potřeby lidí, kteří nemají peníze na to, aby je mohli uspokojit, z hlediska této ekonomiky neexistují. Totéž platí pro potřeby, které nelze uspokojit se ziskem, protože výroba věcí nebo služeb, které by je pokryly, není lukrativní. Na druhé straně vede orientace na zisk k periodickým stavům nadvýroby. Firmy usilují uspokojit co největší část (koupěschopné) poptávky právě svými výrobky. Jelikož svou činnost v podmínkách konkurence mezi sebou nekoordinují, výsledkem je, že se občas vyrobí více zboží, než trh dokáže strávit. Tyto nerovnováhy jsou nejvýraznější v odvětvích, které jsou nejvíce vzdáleny od konečného spotřebitele. (7) Nadbytečná produkce čeká ve skladu na příznivější situaci na trhu, prodá se za zlomek ceny (a často na jiný účel, než byla zamýšlená - jako když se zkrmují potraviny původně určené pro lidi), nebo se přemění na odpad.

Existují celé odvětví ekonomiky, na které naše nákupní rozhodnutí nemají žádný vliv, nebo jen velmi malý. Tyto sektory nevyrábějí spotřebitelské statky (potraviny, ošacení, osobní auta, mobilní telefony atd.), ale stroje či suroviny, které se používají jako výrobní prostředky při výrobě jiných produktů. Dosah zákazníků na jejich produkci je jen nepřímý a nemusí mít zamýšlený účinek. Dobře myšlený bojkot výrobků z palmového oleje může výrobce přimět k přechodu na jiný rostlinný olej, jehož environmentální důsledky jsou ještě horší. Jako zákazníci rozhodujeme jen o tom, zda si hotový výrobek pořídíme. Volba technologií, dodavatelů, dopravy a dalších parametrů výroby zůstává v kompetenci firem. (8)

Další oblastí, kterou svými peněženkami neovlivníme, jsou státní výdaje. Můžeme se sice rozhodnout nepoužívat určitou část infrastruktury, kterou stát vybuduje (například dálnici), ale tím nezabráníme její výstavbě, rozšiřování a komerčnímu využívání. Zvláštní a ekologicky mimořádně škodlivou část výdajů, do kterých si stát nenechá mluvit, tvoří obrana a vedení válek. (9)

Ani tam, kde jsme koncovými zákazníky, však nemáme vždy opravdu na výběr. Většině domácím spotřebitelům elektriny nezbývá, než akceptovat způsoby její výroby. Jako platící zákazníci elektráren nemají dopad na strukturu sítě. Pravda, mohou používat spotřebiče vyšší energetické třídy. No i zde - tak jako v jiných oblastech - platí, že být chudý se nevyplácí. Účinnější spotřebiče jsou zpočátku dražší a z jejich dlouhodobé návratnosti se těší pouze ti, kteří si je mohou dovést. Tyto příklady ukazují, že oblast spotřeby v kapitalismu není říší neomezené svobody, v níž se rozhodujeme, jak se nám zachce. Lidé, kteří bydlí v oblastech se zanedbanou (nebo drahou) veřejnou dopravou, zkrátka "potřebují" auto, aby se dostali do práce či na nákup. Jako spotřebitelé si mohou vybírat mezi Škodou a Kiou, ale ne mezi autem a budováním elektrické železnice. Jejich potřeba vlastnit auto proto není prostě projevem jakési nenormální touhy, (10) ale důsledkem tlaku, který vyvíjí stávající infrastruktura, výška příjmu, struktura dostupných pracovních míst a podobně.

Strmý nárůst emisí skleníkových plynů za posledních asi sedmdesát let kopíruje zvyšování příjmů a růst spotřeby. Omezení celkové spotřeby - přinejmenším v jejích

současných podobách - by pochopitelně vedlo k poklesu emisí. Pokud se bude situace dále zhoršovat, státy možná zahájí restrikce v této oblasti, tak jako během jiných krizí či válek. Úsporná opatření tohoto druhu se obvykle podporují řečmi o společném zájmu: "Všichni si musíme utáhnout opasky," "Můžeme se přikrývat pouze takovou peřinou, na jakou máme." I v případě klimatické krize půjde o trik krizového řízení, který bude chtít přehodit břemeno na třídu pracujících. Emise spojené se soukromou spotřebou jsou rozloženy velmi nerovnoměrně nejen mezi zeměmi (emise na hlavu jsou v chudších zemích nižší než v těch bohatších), ale také z hlediska třídní struktury jednotlivých zemí (uhlíková stopa na hlavu je u nejbohatších větší než u chudších).⁽¹¹⁾ Samozřejmě, stejně nerovnoměrné - geograficky i sociálně - jsou i účinky klimatické krize. Na prohlášení, podle nichž se každý dobrý občan musí přičinit o změnu a začít s odříkáním, musí pracující odpovědět: no prosím, až po vás.

KLIMATICKÝ TERÉN TŘÍDNÍHO KONFLIKTU

To vůbec neznamená, že je třeba principiálně odmítat jakoukoliv redukci spotřeby nebo zásadní změny v její struktuře. Omezení letecké a automobilové dopravy je zřejmě technickou nezbytností, které by čelila i společnost bez státu a kapitálu. Na dnešní opatření a iniciativy, jejichž cílem je odvrátit či zmírnit klimatickou změnu, se však musíme dívat politicky: ptát se, jak se rozděluje užitek z nich a všímat si, kdo má nad nimi kontrolu. I podnebí má třídní rozměr.

Ve sféře spotřeby vystupujeme jako jednotlivci, kteří rozhodují o použití svých domácích rozpočtů. To, co potřebujeme, je masové hnutí, které bude dost mocné na

to, aby si mohlo nárokovat rozhodování o všem - o tom, jak využíváme zdroje, co a jak vyrábíme či kolik pracujeme. Musíme se pokusit přetvořit vztah mezi člověkem a přírodou tak, aby lidé mohli uspokojovat své potřeby a planeta to přežila. Podle některých vědců již dnes existují způsoby, jak zrealizovat celosvětový přechod na větrnou, vodní a sluneční energii do roku 2050, pokud začneme hned. Hlavní překážky jsou podle nich "společenské a politické". Abychom je překonali, potřebujeme se organizovat, ale to se prostřednictvím nákupních rozhodnutí dělá těžko.

Studie z roku 2017 zkoumala, jaký potenciál ovlivnit změnu klimatu mají rozhodnutí jednotlivců. Ukázalo se, že tři nejvlivnější jsou tyto: mít o jedno dítě méně, žít bez auta a vyhýbat se transatlantickým letům.⁽¹²⁾ Tyto závěry se však dají chápat i širěji než jen jako doporučení pro spotřebitele. Může jít také o požadavky kolektivních zápasů. Stabilizace populačního růstu - pokud se ukáže jako žádoucí - je především otázkou emancipace žen, jejich přístupu ke vzdělání a účinné antikoncepci. Významná redukce počtu aut je nemožná bez investic do veřejné dopravní infrastruktury, přestavby městského prostoru či změn ve vztahu mezi centry, předměstími a venkovem. Kdo chce omezit leteckou dopravu, nemůže být lhostejný k odporu vůči rozšiřování a výstavbě letišť.⁽¹³⁾ Zápas s podobnými požadavky vznikaly po celém světě dávno a z důvodů, které se přímo netýkají změny klimatu. Ty představují nový, dodatečný motiv, proč o tyto věci bojovat. Vzhledem k závažnosti situace by také mohl být impulsem, který zápas tohoto druhu posílí.

Pravda, nebude to stačit. Prvořadým rozhraním mezi člověkem a přírodou je oblast výroby, a právě v ní se musí odehrát rozhodující změny. Pokud chceme kapitál přinutit k ústupkům či dokonce nahradit jeho ekologický režim nějakým jiným, musíme se připravit na konfrontaci s materiálními zájmy, které mají asi pětisetroční tradici a dnes se jim podřizuje prakticky všechno. Nejsilnější zbraní v této srážce je naše schopnost napadnout a ochromit dynamiku akumulace, a to právě jako pracující ve sféře produkce.

Mimořádné možnosti zasáhnout fosilní kapitál tam, kde ho to zabolí, proto mají pracující v sektorech, které jsou s ním nejužší svázané. Aby uskutečnili tento potenciál, musí se rozejít se zájmy zaměstnavatelů. To není jednoduché, protože jsou k nim připoutáni námezdním vztahem závislosti. Zvláště to platí tam, kde jiná práce zkrátka není, jako v případě důlního regionu v okolí Handlové. Tuto překážku však netřeba přeceňovat. Pracující v těžebním průmyslu, dopravě či automobilové výrobě mají plno vlastních důvodů na nespokojenost a mnoho nevyrovnaných účtů se šéfy. Podmínky v těchto odvětvích se pod vlivem klimatické krize, včetně samotného oteplování, zřejmě ještě zhorší.

Krizový management fosilního kapitálu bude pracujícím namlouvat, že s firmami jsou na jedné lodi, že environmentalistům platí čínská konkurence, že emisní povolenky všechno vyřeší. Státy, ale i odbory, které se integrovaly do kapitalismu, bu-

dou strašit ohrožením pracovních míst. Bude se dělat maximum pro to, aby vše zůstalo při starém. To nesmíme dopustit. Cílem těch, kteří bojují proti změně klimatu, je strhnout planetu z dráhy, na kterou ji vyslali imperativy kapitalismu. Ačkoliv se to zdá paradoxní, v tomto zápase musí hledat spojence mezi těmi, jejichž práce je pohání.

POZNÁMKY K ČÁSTI II.

---

(1) Průmyslová revoluce se původně opírala o vodní sílu. Jak v nedávné knize ukázal Andreas Malm, přechod na páru, který se završil až v druhé polovině 19. století, zpočátku nebyl založen ani na její větší účinnosti ("produktivitě"), ani na její cenové výhodnosti. Uhlí především osvobodilo výrobu od vázanosti na konkrétní místo. Parní stroj se na rozdíl od vodního kola dal podle potřeby přesunout za levnější či méně organizovanou pracovní silou. Zároveň dokázal poskytovat hybnou sílu na povel, díky čemuž výroba dokázala pružněji reagovat na fluktuace trhu. A konečně, uhlí se jako jednoduše dělitelná komodita, která byla předmětem soukromého vlastnictví a obchodu, obešlo bez koordinace mezi svými uživateli. Využívání kola si naopak vyžadovalo výstavbu velkých vodních děl a plánování sdílení vodní síly, což bylo v podmínkách konkurence a turbulencí prvních velkých krizí prakticky nemožné. ↵

(2) Viz článek "Stranded Nations? The climate policy Implications for fossil fuel-rich developing countries". ↵

(3) Evropská investiční banka v současnosti přehodnocuje dosavadní podporu výstavby nových plynovodů. Plynárenské společnosti argumentují v její prospěch tím, že infrastruktura se "jednou" bude dát použít i na přepravu jiného než fosilního plynu, například vodíku. ↵

(4) Viz studie "Stranded Nations?", Na kterou jsme už vzkázali. ↵

(5) Management US Steel Košice nedávno uvedl: "Přestože celá Evropa může ovlivnit pouze deset procent z celkové produkce CO₂, zpřísňují se podmínky a náklady na kvóty stouply pětinasobně. Finanční zátěž, kterou na průmysl kladou, je nespravedlivá, neboť podnikatelé mimo EU nemusí snášet takové náklady." ↵

(6) Podle údajů IPCC pocházelo asi 14% celosvětových emisí skleníkových plynů v roce 2010 z dopravy (nezahrnuje pouze přepravu osob). Chov zvířat tvoří část emisí v zemědělství a lesnictví (celkem asi 24%). Podle odhadů FAO jde o asi 14,5% celkových emisí. ↵

(7) Jednou z příčin současných problémů evropského ocelářství (včetně košické US Steel) je dlouhodobá nadprodukce oceli v Číně. Tato situace má i environmentální rozměr: ocelářství odpovídá za sedm až devět procent globálních emisí z fosilních paliv. ↵

(8) Podobně omezený vliv máme na výdaje firem na marketing, jehož hlavním úkolem je vytvářet poptávku po jejich produkci a řešit problémy nadvýroby. Lze si představit paradoxní situaci, kdy pokles poptávky po škodlivém výrobku vyvolá zvýšení výdajů na jeho marketing, a tedy dodatečné emise (při výrobě reklamy, dopravě atd.). - Studie z roku 2018 odhaduje, že asi 10% emisí spojených s fungováním internetu lze připsat reklamě. ↵

(9) Největším spotřebitelem energie ve Spojených státech je ministerstvo obrany, které je zároveň největším světovým konzumentem ropy. Ozbrojené síly jediného státu odpovídají za více emisí než mnohé průmyslové země. Globální výdaje na zbrojení od konce devadesátých let buď rostou nebo se výrazněji nemění, a nyní jsou vyšší než na konci studené války. ↵

(10) Byť na té tvrdě pracují marketingové oddělení automobilek spolu s částí kulturního průmyslu a dalšími institucemi "ideologie motorového vozidla". ↵

(11) Slovensko přitom patří k zemím, kde je tento rozdíl mírnější. Průměrné emise na hlavu, které vyprodukuje horních deset procent obyvatelstva, jsou u nás "jen" 2,20 násobně větší než emise na hlavu dolních devadesáti procent. V USA je rozdíl asi čtyřnásobný. (Přepočet podle dat Oxfamu.)
↩

(12) Každé z těchto rozhodnutí je spojeno s určitým množstvím uspořených emisí. V prvním případě jde o asi 60 tun CO₂ ročně. Život bez auta ušetří okolo 2,5 tuny ročně a vynechání každého zaoceánského letu přes 1,5 tuny. ↩

(13) Létání je dnes díky nízkonákladovým společnostem mnohem dostupnější, než před deseti či dvaceti lety. Stále však jde o způsob dopravy, který intenzivně využívají zejména bohatší. Asi 190 milionů obyvatel EU (okolo 37%) nikdy nepřekročilo hranice svého státu, což v evropských podmínkách znamená, že většina těchto lidí nikdy neletěla. Eurobarometr z roku 2014 ukázal, že během dvanácti měsíců alespoň jednou cestovalo letadlem 28% obyvatel EU. Podle podobného Gallupova průzkumu (2015) více než polovina obyvatel USA neletěla za rok ani jednou, čtvrtina jen jednou nebo dvakrát. ↩

ČÁST III.

V minulých částech jsme se zabývali vztahem mezi klimatickou krizí a kapitalismem. Naším cílem bylo ukázat, že bezohlednost, s níž moderní společnost přistupuje k přírodě, není jakousi poruchou. Jde o rys procesu akumulace kapitálu, který je důsledkem jeho jednostranné orientace na zisk. Zároveň jsme kritizovali názor, podle kterého je třeba východisko z nouze hledat ve změně individuálních spotřebitelských návyků. Nejdůležitější změny se totiž musí odehrát ve sféře výroby, a ty se neobejdou bez konfrontace s mocnými ekonomickými zájmy.

Rozhodující síla, kterou proti nim můžeme postavit, spočívá v naší schopnosti zastavit kolotoč akumulace. Kolem ní třeba vybudovat globální hnutí pracujících, které si na jedné straně dokáže vynutit ústupky (nejen) v oblasti životního prostředí, ale jehož ambice budou širší. Jeho cílem musí být využít kolektivní inteligenci a kreativitu většiny lidí na planetě na to, abychom od základů přebudovali náš vztah k přírodě i vztahy mezi námi samými. Potřebujeme společnost, v níž lidské potřeby a příroda nebudou podřízené zisku.

Tyto úvahy znějí pěkně, ale jsou poměrně vzdálené od konfliktů, které se vedou tady a teď - nebo měly vést. V tomto pokračování chceme naše poznámky z prvních dvou částí promítnout do konkrétnější roviny. Budeme uvažovat o tom, jak spojit

každodenní zápasy pracujících s těmi environmentálními. Kriticky také zhodnotíme dosavadní pokusy o "klimatickou stávku". V závěrečné čtvrté části se podíváme na hlavní oblasti boje proti změně klimatu, který bere vážně souvislosti mezi prací, klimatem a kapitálem.

Nedokážeme poskytnout žádný recept na přechod ke světu bez emisí, ani ke světu bez státu a kapitálu. Chceme však podrobněji popsat, jak chápeme vztah mezi klimatickou změnou a třídou pracujících. V propojení třídních a ekologických zápasů nevidíme všelék, a ani si nemyslíme, že vytvořit takové propojení - jelikož dosud neexistuje - bude jednoduché. Měli bychom se o to pokusit.

TŘÍDA PRACUJÍCÍCH A KLIMA

Kolektivní moc organizovaných pracujících totiž představuje zřejmě jedinou sílu, která dokáže prolomit "sociální a politické" překážky (1) na cestě k environmentálně odpovědné výrobě - právě proto, že se opírá o schopnost vrazit klín do soukolí kapitálu. Pokud kapitál a jeho státy nenarazí na dostatečně hrozivého protivníka, planeta bude pokračovat v současném riskantním kurzu. Ten zahrnuje i pozitivní (byť ne zcela věrohodné) iniciativy některých zemí, které směřují ke zmírnění účinků změny klimatu, ale zároveň k němu patří i stagnace či regrese v jiných regionech. Celkový výsledek tohoto trendu nemusí představovat hned konec světa, ale klimatická situace se zcela jistě zhorší.

Pro miliony lidí - převážně z řad globální třídy pracujících, chudých rolníků a mas sociálně vyloučených, kteří jsou součástí neformální ekonomiky - to bude znamenat ztrátu domova, podvýživu, život ve válečných zónách či stále více autoritářských režimech, pro další "jen" pokles životní úrovně, zhoršení pracovních podmínek či ztrátu určitých jistot. Některé účinky už jdou vidět. Čím vážnější a masovější později budou, tím hůře předvídatelné budou reakce jednotlivých států, ale i soukromých subjektů. Není vyloučeno, že dojde i na další hazardování s budoucností v podobě geoinženýrství. Možná se podaří zachránit planetu i kapitál. Otázkou je, zda ještě půjde o planetu, na které bychom chtěli žít.

Transformace vztahu mezi člověkem a přírodou ve smyslu vysvobození se zpod imperativu ziskovosti je přitom v zájmu globální třídy pracujících. Hlavní důvod je poměrně banální. Pokud neuděláme vůbec nic, čeká nás v krajním případě stále méně obyvatelný svět a postupný propad do stále brutálnějších forem nadvlády a vykořisťování. Zabránit takovému vývoji je očividně otázkou sebezáchovy, a to i pro pracující.

No ani v tom lepším případě, tedy pokud se podaří nějaká verze kapitalistické transformace směrem pryč od fosilních paliv, takže klima se stabilizuje na snesitelné úrovni, pracující nebudou mít na růžích ustláno. Tento proces totiž sám od sebe ne-

bude brát ohled na potřeby všech. Baterie, turbíny, solární panely či kilometry nových železnic a elektrických sítí, bez kterých se zelený kapitalismus neobejde, bude třeba vyrobit a vybudovat. K tomu budou zapotřebí tisíce tun lithia a tzv. vzácných zemin, nemluvě o oceli, cementu či mědi.⁽²⁾ Víme, jaké pracovní podmínky vládou v těchto odvětvích, zejména v "rozvojových" zemích. I když se nesplní sny technokratů, kteří volají po pseudovojenské mobilizaci na přechod k uhlíkové ekonomice, třída pracujících v zmíněných odvětvích, a zvláště na "globálním jihu", se může připravit na intenzifikaci práce, zostření disciplíny na pracovištích a zhoršení v oblasti ochrany zdraví v práci.

Dalším účinkem kapitalistického přechodu k uhlíkově neutrálnímu hospodářství bude propouštění v odvětvích ekonomiky, které se dostanou do útlumu. Obraz o tom, jaké mohou být sociální důsledky tohoto vývoje, si můžeme udělat na základě historie regionů, které v minulosti prošly náhlou deindustrializací. A protože transformace se neobejde bez rozsáhlých státních výdajů, může přinést i škrty ve veřejných službách, které rovněž zasáhnou zejména třídu pracujících, a v ní ty nejvíce odkázané vrstvy. Kapitalistická cesta k takové stabilitě klimatu, pokud je vůbec ještě možná, bude stejně rozporná, jako sám kapitalismus: část světové třídy pracujících zavalí prací, jinou část nechá živořit. Bez odporu na pracovištích budou "klimatická spravedlnost" a "spravedlivá transformace" prázdnými hesly.

HNUTÍ (BEZ) PRACUJÍCÍCH

Dnes však neexistuje globální hnutí pracujících, které by se angažovalo i v otázce změny klimatu. Most mezi environmentální problematikou na jedné straně a zápas lidí na pracovištích či na sídlištích na druhé straně je třeba teprve vybudovat. Hledání takových spojení je také v zájmu klimatického hnutí, které je dosud malé a jeho moc je zejména symbolická. Dnes však nejenže vidíme málo zápasů, ve kterých by se dařilo spojovat každodenní požadavky pracujících (například ekonomické) s těmi environmentálními. V mnoha zemích, včetně České republiky, je nouze o konflikty na pracovištích jako takové. Hotové hnutí pracujících, ke kterému by se klimatický aktivismus mohl obracet, a které by se dalo sloučit se zápasem o planetu - tak jak se kdysi podařilo spojit ho s bojem proti útlaku žen či proti fašismu - dnes prakticky neexistuje.

V situaci, kdy je globální třída pracujících početnější než kdykoliv předtím a kromě továren ji najdeme i v kancelářích, skladech, obchodech, školách či nemocnicích, (3) zůstává její potenciální moc nevyužitá. Do této pozice ji zatlačila ofenzíva firem a států, která trvá posledních asi čtyřicet let. Ta přinesla nejen úpadek tradičních institucí hnutí (dělnické strany, odbory apod.), ale především nové uspořádání vztahů mezi prací a kapitálem (globální hodnotové řetězce, agenturní práce, outsourcing) a složení třídy pracujících (změna struktury západních ekonomik, vtažení bývalého "socialistického" bloku na světový trh, masová proletarizace (4) v Asii). Ve stejném období se do atmosféry dostalo více oxidu uhličitého, než za předchozích sto padesát let. Právě v době, kdy se kapitál nejrychleji rozběhl směrem k destabilizaci planety, zároveň podkopával možnosti třídy pracujících klást odpor.

Čas běží a chybí klíčový aktér, který by dokázal radikálně změnit kurz. Zdá se, že i stávající klimatické hnutí si však alespoň do určité míry uvědomuje, že bez třídy pracujících se neobejde. Své akce totiž nazývá "stávka" - podle taktiky, která je ode dávna spjata s odporem vykořisťovaných vůči nadvládě. Protesty *Fridays for Future* vznikly jako shromáždění studentů, kteří namísto účasti na vyučování protestovali proti nedodržování Pařížské dohody a nedostatečné aktivitě států. Ambice globálních klimatických stávek, jako byly ty v září 2019, již byly podstatně větší: organizátoři vyzývali k účasti všech. Klimatická stávka měla být v ideálním případě generální stávkou.

Cílem protestů je vyvinout tlak na politické představitele, aby začali jednat a prosadili zásadnější opatření, které by udržely oteplování pod přijatelnou hranicí. Rostoucí počet účastníků a globální charakter akcí má především ukázat, jak důležité je toto téma pro veřejnost (včetně potenciálních voličů) všude na světě. Výraz "stávka" však naznačuje, že jde také o narušení obvyklého chodu věcí, které má zdůraznit, že tento chod již není udržitelný, a zároveň nasadit účinnější páku na státy. Masová neúčast žáků a studentů na vyučování má relativně omezený vliv a

nevyvolá významnější otřesy, pokud není spojena například s blokádou dopravy. Naproti tomu masová nepřítomnost pracujících v zaměstnání automaticky znamená hospodářské škody, (5) které jsou cílem každé úspěšné stávky, a proto má nepoměrně větší dosah. Pokud environmentální hnutí volá po globálním generální stávce, zřejmě v něm existuje alespoň mlhavé povědomí o tom, že do klimatické katastrofy nás žene ekonomický mechanismus, který poměrně citlivě reaguje na hrozbu, že bychom ho mohli zastavit.

Na druhé straně, dosavadní pokusy o klimatické stávky mají daleko nejen od skutečných generálních stávek (tj. co do rozsahu), ale také od stávek vůbec (tedy z hlediska své povahy). Zatím je neprovázejí ani výraznější pokusy o skutečné organizování lidí jako zaměstnanců. Například organizátoři klimatické stávky na Slovensku sice apelovali i na pracující, ale doporučovali jim, aby šéfa požádaly o prodloužení jídelní přestávky či udělení mimořádného volna, nebo aby v den stávky prostě čerpali dovolenou. Samozřejmě, najdou se i zaměstnavatelé, kteří podobným žádostem vyhoví, ale vždy půjde o zanedbatelnou menšinu - a zvláště to platí o sektorech, které jsou citlivé na každé přerušení plynulého chodu. (6) Organizování stávky shora, při kterém iniciátoři vyhlásí výzvu a očekávají, že lidé se individuálně za-pojí, bude vždy narážet na takové limity. (7)

Tlak, který se dosud podařilo vyvinout pomocí klimatických "stávek", proto zůstává spíše symbolický. To neznamená, že dosavadní protesty byly zbytečné. Klimatické akce přispívají k politizaci nejmladší generace, a to způsobem, který lze těžko porovnat s čímkoliv, co se například na Slovensku dělo před deseti či patnácti lety. Vytvářejí také prostor na kritické uvažování o státě, kapitálu a jejich vztahu, jakož i možnostech a limitech standardní "občanské angažovanosti". Je však zřejmé, že to nestačí. (8)

ODPOVĚDI NA KRITIKU

Naše zdůraznění role třídy pracujících v boji proti změně klimatu jistě vyvolá skeptické reakce. Účast v klimatickém hnutí přece předpokládá určité, alespoň základní ekologické povědomí. Kde by se mělo vzít mezi příslušníky třídy pracujících, kteří se zajímají zejména o to, jak zlepšit svou životní úroveň, koupit si nový televizor nebo dostat se na dovolenou, nejlépe k moři? Pokud je boj proti změně klimatu opravdu v zájmu pracujících, proč nevidíme příklady takto zaměřených stávek či jiných protestů? A jaký motiv bojovat proti zájmům fosilního kapitálu by vůbec mohly mít zaměstnanci a zaměstnankyně dolů nebo automobilek, jejichž živobytí je spjata právě s přetrvávající prosperitou tohoto kapitálu?

Jak už to bývá, tyto pochybnosti zčásti vyjadřují skutečné problémy, které musíme překonat. Na druhé straně jsou však v jejich pozadí i omyly, kterých je třeba se zbavit. Začneme těmi druhými.

Představa, že třídu pracujících tvoří "konzumenti", které zajímá jen plná chladnička nebo nádrž auta, více vypovídá o tom, jak pracující - a zvláště manuálně pracující - vidí intelektuálové či příslušníci kulturní "střední třídy", než o tom, jací opravdu jsou. Třída pracujících je heterogenní a zahrnuje lidi s různým vzděláním, náplní práce, vkusem, potřebami či životními cíli. Platí to i o segmentech v jejím nitru, ať už jsou to zaměstnanci průmyslu, obchodu nebo zdravotnictví. Navíc průměrné spotřební (a ekologické) nároky většiny pracujících jsou jen zlomkem nároků bohatých.⁽⁹⁾ Zpravidla platí, že čím nižší je příjem člověka (tj čím méně je kvalifikovaný nebo čím "podřadnější" práci dělá), tím méně environmentálně problematický je jeho životní styl. Průměrná zaměstnankyně kterékoli elektrofabriky anebo skladu na jihozápadě Slovenska sice zřejmě není veganka, nepije fair trade kávu a na nákupy nechodí s plátěnou taškou, ale zároveň málo létá (a celkově méně cestuje), více využívá veřejnou dopravu (včetně smluvní dopravy do práce, kterou jí velkovýse zajišťuje zaměstnavatel), relativně skromněji se stravuje i bydlí, ale také méně utrácí za zábavu, protože má nejen méně peněz, ale i volného času.

Pravda, něco jiného jsou ambice: co by člověk chtěl mít, jak by chtěl žít. Jenže ty nevisí ve vzduchoprázdnu. Jsou podmíněny celým stávajícím způsobem výroby a spotřeby, možnostmi, které nabízí, jakož i modely, které se v něm považují za příklady úspěchu. Tak jako všichni, i pracující musí formulovat své touhy a životní strategie ve stávajícím rámci. Ten je, přinejmenším ve vyspělých zemích, založený na masové a rychlé spotřebě v hranicích, které jsou vymezeny zejména výškou příj-

mu a dalšími materiálními podmínkami. Většina pracujících se může například rozhodovat mezi hypotékou na předražený městský byt, a bydlením v odlehlější oblasti, s odkázaností na náročnější a méně ekologické dojíždění do práce a za různými službami. Samozřejmě, existují i výjimky a individuální strategie jak se zařídit jinak, ale na ty se nemůžeme soustředit, pokud je naším cílem plošná změna.⁽¹⁰⁾

Vnímání změny klimatu jako vážné hrozby v mnoha zemích koreluje s dosaženým vzděláním. To by naznačovalo, že bude mít slabší podporu mezi méně kvalifikovanými lidmi, například manuálně pracujícími. Rozdíly však nejsou propastné. Navíc tytéž údaje ukazují, že ve velké většině zkoumaných zemí je o důležitosti změny klimatu přesvědčena většina obyvatelstva. Statistice kraluje Řecko, kde ji za vážnou hrozbu považuje 90% lidí.

Stejně je pravda, že mnozí pracující se s odporem staví k opatřením, které státy předkládají jako součásti řešení krize. No tento sentiment je často zabarvený sociálně. Od státních opatření se očekává, že zatíží rodinný rozpočet a omezí "obyčejné lidi", přičemž jejich reálný účinek bude často jen mírný.⁽¹¹⁾ Navíc nezasáhnou ty, kteří mají větší podíl viny - průmyslové znečišťovatele, miliardáře s jachtami nebo kšeftáře s tatranským dřevem. Možná trochu hrubá analýza, ale těžko ji označit za chybnou. Naopak, jde o poměrně přesný popis zelené transformace na kapitalistický způsob.⁽¹²⁾ Stejný sentiment byl i v pozadí hnutí "Žlutých vest" či úspěšných protestů v Ekvádoru. Případy spojení akcí Žlutých vest s demonstracemi klimatických aktivistů také ukazují, že tento postoj neznamena nezbytně odpor vůči jakékoliv ekologické transformaci.

POZNÁMKY K ČÁSTI III.

---

(1) Viz studie, na kterou jsme už vzkázali v předchozí části. Hlavní překážky v úplném přechodu na obnovitelné zdroje podle ní nejsou technologické, ale společenské a politické. ↵

(2) Viz o tom zajímavý článek Jaspéra Bernese, "Between the Devil and the Green New Deal". ↵

(3) Podíl "klasické" třídy pracujících, tedy zaměstnanců průmyslu na celkové zaměstnanosti sice v posledních letech klesá, ale její absolutní velikost se nezmenšuje, spíše naopak. Navíc podmínky, které kdysi byly typické pro pracující v průmyslu (práce za mzdu, ztráta samostatnosti a kontroly nad vlastní prací, zapojení do rozsáhlé a rozvětvené dělby práce, "prekérní" pracovní řád), se za poslední asi půlstoletí rozšířily i na jiná odvětví, které ve statistice figurují mezi službami či jako součástí veřejného sektoru. Patří sem doprava a logistika, obchod, IT, školství či zdravotnictví a sociální služby. Paradoxně, v období, kdy kapitál vtáhl do sféry námezdní práce celé nové oblasti ekonomiky, začali někteří teoretici mylně hovořit o "zániku" třídy pracujících. ↵

(4) Máme na mysli zejména přeměnu stamilionů čínských rolníků na námezdně pracující. ↵

(5) A snad i krátkodobý, symbolický pokles emisí. Prakticky jediné období, kdy celkové množství CO₂ vyloučeno do atmosféry klesá, jsou krize a recese spojené s úpadkem ekonomické aktivity. Skutečná generální klimatická stávka by mohla mít podobný účinek. ↵

(6) Patří sem právě odvětví, které nejtěsněji souvisejí s klimatickou změnou: těžba a zpracování fosilních paliv, energetika, přeprava zboží a lidí, průmyslová výroba. ↵

(7) Svědčí o tom i pokusy odborů o "generální stávky" za jiné požadavky - například stávka, kterou v roce 2003 obdobným způsobem vyhlásila Konfederace odborových svazů na protest proti reformě zákoníku práce. Měla jen minimální ohlas. Dalším příkladem "organizování shora" jsou stávky Iniciativy Slovenských učitelů, kterým jsme se věnovali v samostatném článku. O generálních stávkách, které jsou jen "naoko", zajímavě píše Joe Burns na blogu organizing.work. Podle něj platí: "Chcete-li generální stávku, organizujte své kolegy." Mimochodem, tyto příklady ukazují, že klimatickým stávkám samo o sobě nepomůže ani to, pokud mu vyjádří podporu odborové centrály či jednotliví funkcionáři odborů. ↵

(8) Taktikou generální stávky se zabývá i geograf a historik Mike Davis v knize Old Gods, New Enigma. Ukazuje v ní, že masové stávky do počátku 20. století sloužily jako účinný politický a organizační nástroj, kterým nastupující socialistické hnutí budovalo svou moc. S jeho úspěchy a postupným usazením v tehdejších nejvyspělejších zemích (především v Německu) se však "generální stávky" postupně přeměnily na defenzivní rituál, jehož účelem bylo ventilovat nespokojenost dělníků a zabránit nekontrolované násilné eskalaci. ↵

(9) Připomeňme údaj, který jsme již citovali v minulé části: průměrné emise na hlavu horních 10% obyvatel Slovenska jsou 2,2 násobně větší než u dolních devadesáti procent. ↵

(10) Náš materialismus je také důvod, proč jsme skeptičtí vůči návrhům, které vidí budoucnost v postupném rozšíření stávajících příkladů drobného ekologického podnikání či lokální potraviny soběstačnosti. Tyto příklady nejsou okrajové náhodou. To, že takové modely od jistého historického momentu přestaly být dostupné pro velkou většinu lidí, souvisí se základními předpoklady existence kapitalismu. Většina pracujících je nucena prodávat svou pracovní sílu za

mzdu, protože nemají jinou možnost, jak se uživit - nemají přístup k půdě ani k jiným výrobním prostředkům. ↵

(11) Například uhlíkové daně a zvýšení cen fosilních paliv, které doporučuje i Mezinárodní měnový fond, se ve více zemích staly vážným politickým tématem. Recepty založené na změně "cenových signálů" však neberou v úvahu, jaké reálné alternativy mají lidé jako spotřebitelé k dispozici. Těžko předpokládat, že na růst cen benzínu zareagují tím, že se vzdají auta, pokud žijí v oblasti se zanedbanou veřejnou dopravou. Zejména pokud státy při rozhodování o způsobu využití dodatečných příjmů budou nadále zohledňovat zejména zájmy firem a jejich zisků. ↵

(12) Podobně se pracující staví i k některým iniciativám soukromého sektoru. Z rozhovorů a diskusí na sociálních sítích je například zřejmé, že mnozí zaměstnanci automobilek mají pochybnosti o přechodu k elektromobilitě. Ne však pouze proto, že ho vnímají jako hrozbu pro pracovní místa. Zpochybňují také upřímnost snažení svých zaměstnavatelů (kteří roky systematicky lhali o emisích a zároveň patří k hlavním financovatelům lobbistů, kteří zpochybňují změnu klimatu), jakož i ekologičnost nových aut, resp. energie, která je má pohánět. ↵

ČÁST IV.

V předchozí části tohoto textu jsme se zabývali úlohou, kterou by třída pracujících mohla hrát v klimatickém hnutí, a podívali jsme se na některé mýty o ní. Teoretické východisko, které staví do protikladu "materiální", "chlebové" otázky (jako je mzda a uspokojování základních potřeb) a údajné "postmateriální" témata (ke kterým se zvyklo zařazovat například emancipaci žen, boj proti rasismu nebo za sexuální svobodu), považujeme obecně za chybné a politicky škodlivé. Snad nejlépe je to vidět právě na environmentálních problémech, které se z hlediska tohoto rozlišení považují za "postmateriální". Není však nic materiálnějšího než přírodní prostředí a působení člověka v něm. Bez vhodných a udržitelných přírodních podmínek neexistuje žádná výroba, spotřeba ani životní úroveň. Pokud má být slabinou třídy pracujících to, že se dokáže zabývat jen "materiálními" tématy, tak je podle nás ve skutečnosti dobře vybavená na to, aby čelila klimatické krizi.

Na druhé straně je nerealistické očekávat, že pracující Slovnaftu nebo některé automobilky začnou spontánně stávkovat za přísnější emisní limity, za konverzi výroby na ekologicky méně škodlivou či dokonce za přechod výroby pod společenskou kontrolu. Ani zápasy za mnohem bližší a konkrétnější požadavky, jako je zvýšení mezd či prodloužení přestávky, nevznikají z ničeho nic. Stávku nebo okupaci pracoviště také pro zaměstnance představuje nepoměrně větší riziko než neúčast na vyučování či obsazení auly pro studenty. Akce na pracovišti vyžaduje více příprav, přesvědčení a odvahy.

Aby si pracující vůbec troufli na kolektivní úvahy o tom, že namísto aut bychom ve

stejných továrnách mohly vyrábět něco lepšího, a to v podmínkách, které jsou příznivější pro lidi i přírodu, musí mít důvěru ve vlastní schopnosti a vědomí o společných zájmech. Musí se vymanit z postoje, ve kterém sami sebe vidí jako závislé na kapitálu, takže svou vlastní budoucnost vždy spojují s ním. To znamená stát se autonomním aktérem, který se dívá především na své zájmy. Nic z toho se nedá získat pouze "osvětou" či "kampaněmi", které vedou aktivistky zvenčí, ale pouze trpělivým organizováním a malými vítězstvími samotných pracujících.

Každodenní konflikty zpočátku vůbec nemusí souviset s otázkami klimatu. Měly by však přispívat k posílení moci na pracovištích, k propojení konfliktů napříč podniky či odvětvími, a tím i k "posouvání horizontu" toho, co třída považuje za možné a dosažitelné. Tento horizont třeba posunout až k poznání, že stejná společenská síla, která lidem vnucuje dřinu a buzeraci, je odpovědná za ničení planety.

To vše se zdá být běh na dlouhou trať, ba příliš dlouhou, s ohledem na současné odhady tempa oteplování. Z historie však známe případy, kdy se pracujícím podařilo poměrně rychle propracovat od malých každodenních zápasů "za chléb" k nastolení obecných požadavků, které šly k jádru věci, tedy k tomu, jak se ve společnosti organizuje výroba, rozdělování a spotřeba užitečných věcí. Katalyzátorem těchto situací byly často katastrofy. Dvě největší období mobilizace pracujících v 20. století navazovaly na dvě světové války. Vedly ke vzniku masových hnutí, které rozbořily staré impéria a koloniální říše. Tyto hnutí alespoň nakrátko, než byly definitivně poraženy, vytvořili prostor pro experimenty s novými společenskými vztahy, ve kterých se výroba měla orientovat na potřeby, a ne na zisk. V Evropě to byly zejména ruská, německá a španělská revoluce.⁽¹⁾ Otázkou současnosti je, zda by změna klimatu a otrěsy, které ohlašují její příchod, nemohly zapůsobit jako podobný katalyzátor. "Klimatická nouze je naší třetí světovou válkou", prohlásil nedávno Joseph Stiglitz, bývalý šéf ekonomů Světové banky. Pro globální třídu pracujících to znamená hrozbu, ale i příležitost.

STYČNÉ BODY

Pokud platí, že globální přechod ke společnosti, která se bude k přírodě chovat radikálně jiným způsobem, dokáže uskutečnit pouze hnutí pracujících, musíme začít uvažovat o tom, jak mu pomoci na svět. Pro klimatické aktivisty to znamená přinejmenším zajímat se o to, jaké (potenciální) konflikty existují na pracovištích v jejich okolí a jakými formami solidarity by se jim dalo pomoci. Ve vztahu ke klimatu mají specifický význam odvětví fosilní ekonomiky (těžba a zpracování fosilních zdrojů, energetika), resp. sektory, které jsou na ně úzce navázané (průmyslová výroba, doprava). Pokud chceme brát souvislost mezi prací, klimatem a kapitálem vážně, měli bychom si položit několik základních otázek, aniž bychom odpovědi předem považovali za samozřejmé. Víme například, jaké pracovní podmínky v těchto odvětvích panují a jaké jsou nejčastější příčiny nespokojenosti jejich zaměstnanců? Jako

lidé, kteří v těchto podnicích pracují, reflektují klimatickou krizi a roli svých zaměstnavatelů v ní? Jsou pro nás zaměstnanci uhelného dolu, který jdeme blokovat, nepřáteli nebo potenciálními spojenci, kteří možná mají vlastní důvody, proč být na nože s firmou? Neexistují témata, ve kterých by pracující (i ti bez environmentálního povědomí) a ekologičtí aktivisté dokázali najít společnou řeč? Může hnutí proti změně klimatu nabídnout pracujícím perspektivu, která je atraktivnější než kšeft, který jim nabízí kapitál?

Myslíme si, že taková témata a perspektivy existují. Konečně, ve společnosti, která seskočí ze současné trajektorie a odvrátí nejhorší důsledky změny klimatu, se především bude méně pracovat. Společnost, v níž se výroba zaměří na potřeby namísto zisku, nebude potřebovat tolik věcí, nebude je muset tak rychle přepravovat, nebude se zabývat tím, jak spotřebitele přesvědčit, že je potřebují, a nebude tolik věcí vyhazovat. Při zavádění technologií se nebude ptát, jestli se to vůbec vyplatí, pokud stejnou práci levněji odvede člověk. Bude se rozhodovat podle toho, kolik volného času pro lidi se tím vytvoří a kolik zdrojů to bude stát přírodu.⁽²⁾ Na ochranu zdraví při práci se na rozdíl od kapitalismu nebude dívat jako na položku v nákladech.

Zkracování pracovní doby a vrácení kontroly nad prací do rukou toho, kdo ji provádí, jsou klasickými požadavky hnutí pracujících, které se poprvé objevilo před dvěma sty lety.⁽³⁾ Tyto cíle jsou za hranicí toho, co se dá okamžitě vybojovat.

Mohou však vytyčit bod, ke kterému bude směřovat naše úsilí. Klimatický terén třídního konfliktu, jak ho vidíme my, tvoří několik oblastí, na které by se toto úsilí mohlo zaměřit. Jde o potenciální ohniska bojů, v nichž třeba hledat styčné body mezi environmentalismem a zájmy pracujících. Částečně se překrývají, takže konkrétní případy konfliktů se nemusejí dát zařadit pouze do jedné z nich.

První oblast zahrnuje ofenzivu proti fosilní ekonomice. Na straně klimatického hnutí jí odpovídají blokády provozoven a protesty proti jejich rozšiřování (doly, uhelné elektrárny, ropovody, letiště apod.). Při akcích, které se zaměřují na stávající provoz, je vzdálenost od zájmů pracujících napohled největší: klimatické hnutí žádá zánik pracovních míst, která jsou pro pracující živobytím. Tento rozpor nemá smysl obcházet či snažit se ho zaobalit. Je fér otevřeně hovořit o tom, že transformace vyžaduje, abychom – mimo jiné - opustili některé oblasti výroby. Zároveň je zřejmé, že abstraktní hrozba, kterou vyjadřuje heslo "Na mrtvé planetě nebude žádná práce", nemusí stačit na to, abychom zmíněnou vzdálenost překlenuli. Potřebujeme konkrétnější, hmatatelné pojivo.

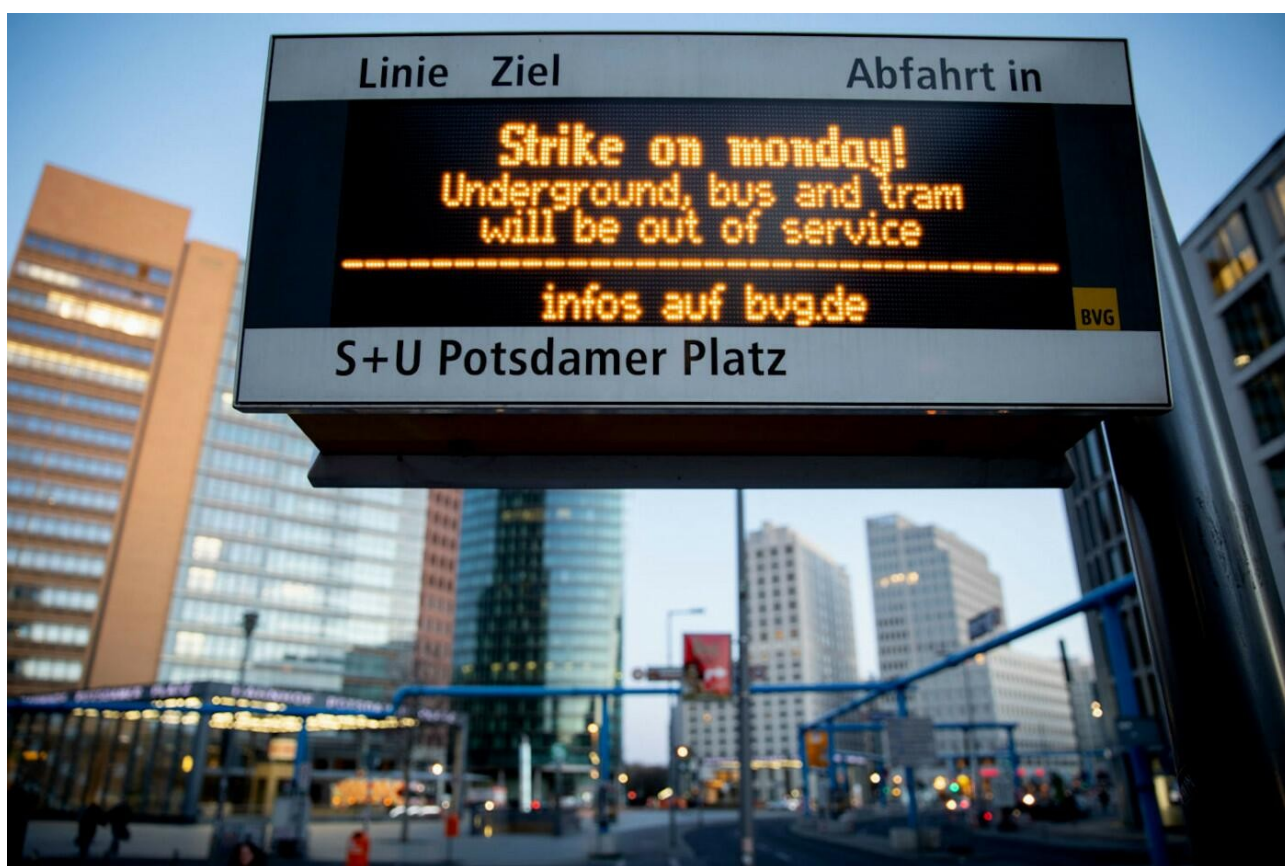
Myslíme si, že vhodnou kandidátkou je otázka zdraví. Práce při těžbě a zpracování fosilních paliv je často životu nebezpečná. Kromě toho se spojuje se zdravotními riziky, které působí dlouhodobě, a projevují se respiračními či onkologickými onemocněními. Vystavují se jim pracující i místní obyvatelé. Na tomto základě se mohou stát spojenci klimatického hnutí, ale obě strany to bude stát určité úsilí. Pokud jde o environmentalisty, k zaměstnancům (a obyvatelstvu) by neměli přistupovat jako k nezúčastněné třetí straně, která je jen nezbytnou obětí procesu. Naopak, musí se k nim obracet s agitací, ve které budou zdůrazňovat, že devastace přírody a devastace lidských životů má společného jmenovatele - kapitál.⁽⁴⁾ Otázka, co bude se zaměstnanci, pokud se provoz zavře, tu nemůže zůstat nezodpovězena. Zároveň se její řešení nesmí nechat na firmu, stát či vágní "budoucnost". Pokud je naším cílem budovat hnutí, ve kterém jsme subjekty, třeba nastolit konkrétní možnosti, za které se dá bojovat. Například vysoké odstupné, placené rekvalifikační a rekonvalescenční programy či vynucené investice do alternativní výroby a obnovy krajiny.⁽⁵⁾

Co je však snad nejdůležitější, klimatické hnutí musí být připraveno stát se solidární s takovými zápasy. To znamená přijmout je za své a chápat je jako součást té proměny ekonomiky a společnosti, po níž volá.⁽⁶⁾ Boje tohoto druhu již zčásti spadají pod druhou oblast, kterou je obrana proti kapitalistické podobě "zelené" transformace. Na jedné straně tedy jde o konflikty, které mohou vznikat na jednotlivých pracovištích či v jejich okolí v souvislosti s nevyhnutelným útlumem fosilní ekonomiky. No patří sem i boje, které se odehrávají na celospolečenském terénu. V obou případech platí, že pokud si chce environmentální hnutí získat důvěru třídy pracujících, musí aktivně vystupovat proti státním a firemním strategiím, jejichž cí-

lem je přenést náklady na transformaci z kapitálu na pracovní sílu.⁽⁷⁾ Jinak ho budou vnímat - a ne neoprávněně - jako nástroj politiků a šéfů.

Zápasy za rozšiřování alternativ vůči fosilní ekonomice spolu tvoří třetí oblast, která je asi nejpestřejší. Alternativami zde nemáme na mysli experimenty s různými "záračnými" ekonomickými modely. Jde spíše o věci a služby, které budeme potřebovat, pokud se chceme vzdát fosilních paliv a způsobu života, který je s nimi spjat. Patří sem i opatření, která jsou nezbytná k tomu, abychom se adaptovali na ty účinky změny klimatu, které jsou již neodvratné. Podobně jako v předchozím případě, i zde se konflikty dají rozdělit na "globální", tedy zasahující celou zemi nebo větší region, a "lokální". Ty první se přímo netýkají pracovišť, ale souvisí s každodenními potřebami třídy pracujících. Řadíme sem například boje za rozšiřování veřejné dopravy a zlepšování její dostupnosti (např. bezplatná MHD), ale také konflikty, které se týkají organizace veřejného prostoru (regulace výstavby, přeměna míst na oblasti, ve kterých se dá žít i v létě).

Takové zápasy sice patří spíše do ulic, ale některé mohou skrývat potenciál spojení s pracovišti. Například rozšíření veřejné dopravy vyžaduje dodatečné síly řidičů, techniků a údržbářů. Železnicím na Slovensku však v současnosti chybí přes dvě stovky pracovníků. Meziměstská autobusová doprava je známá nízkými mzdami a řidiči chybí i v Bratislavě. Žádat dostupnější veřejnou dopravu znamená žádat lepší podmínky pro lidi, díky kterým je vůbec možná.

Příkladem menších ohnisek jsou boje za ústupky v pracovních podmínkách v nové klimatické situaci. Je standardem, že během letních měsíců do továren chodí sanitky ošetřovat kolabující pracovní sílu. (8) Prodloužení teplotních přestávek se pod tlakem zaměstnanců již stalo požadavkem odborů v některých automobilkách u nás. S každým dalším rekordním rokem se situace bude zhoršovat. Ze zdánlivých banalit, jako jsou delší teplotní přestávky nebo mírnější tempo práce, se stávají frontové linie klimatického konfliktu. Na celospolečenskou úroveň by se dal přenést například v podobě boje za kratší letní pracovní den nebo za zpřísnění dodržování hranič, které stanovuje legislativa. Jedním z nástrojů tohoto zápasu by mohly být "lokální klimatické stávky", při kterých se jednoduše přerušuje práce, pokud teplota překročí určitou úroveň.

ZÁVĚR

Klimatická krize je na jedné straně přírodní jev, který má technologická řešení. Při výrobě všeho, co potřebujeme na život - a vlastně i v samotném procesu žití - provádíme vždy jen jedno: pomocí kusů přírody přeměňujeme jiné kusy přírody na kusy trochu jinak uspořádané přírody. Mezivládní panel pro změnu klimatu dnes říká, že je třeba vyřadit fosilní paliva a nahradit je jinými zdroji energie, což si vyžádá další změny v dopravě, průmyslu či zemědělství. Jinak řečeno, musíme změnit způsoby, jakými zacházíme s přírodou. Dohodneme se, že některé kusy přírody přestaneme používat a vyměníme je za jiné. V zásadě jednoduché.

Na druhé straně má toto zacházení s přírodou vždy i svoji společenskou stránku. Odehrává se v kontextu sociálních vztahů, zájmů a hierarchií. Společenským vztahem, který dnes dominuje prakticky na celé planetě, je kapitál. Jak jsme se pokusili ukázat v minulých částech našeho textu, tento vztah je založen na podřízení lidských potřeb a přírody imperativu zisku. Kapitál a jeho destruktivní povaha je podle nás hlavním důvodem, proč se dnes každá zásadnější změna kurzu zdá tak moc vzdálená. Je v našem zájmu, abychom se z tohoto vztahu podřízenosti vymanili. Boj proti změně klimatu proto netřeba natírat červeně. Pokud je důsledný, je nutně bojem za emancipaci od nadvlády. Ten začíná už zápasem za bezprostřední, každodenní zájmy. Pouze třída, která je úspěšná v bojích za přítomnost, má šanci ovlivnit svou budoucnost.

POZNÁMKY K ČÁSTI IV.

-----

(1) Když mluvíme o porážce ruské revoluce, nemáme na mysli krach Sovětského svazu a jeho satelitů na konci 80. let. Myslíme tím upevnění tzv. dělnicko-rolnického státu v sovětském Rusku, který již kolem roku 1918 začal s likvidací nezávislých organizací pracujících. Tento stát budoval a kontroloval ekonomiku, která byla založena na vykořisťování (ba zotročení) pracovní síly a drancování přírody. Hrobaři ruské revoluce byli bolševici. ←

(2) A naopak: společnost bez imperativu ziskovosti nebude trvat na využívání určitých technologií a zdrojů, protože přináší zisk nebo umožňují účinnější kontrolu nad pracovní silou. ←

(3) Snaha prosadit je v rámci kapitalismu zákonitě naráží na limity tohoto způsobu výroby. Zhruba před sto lety v prvních zemích uzákonily osmihodinový pracovní den. Od té doby jsme nejenže nezaznamenali významnější krok vpřed, ale v mnoha koutech světa vidíme snahy o prodlužování pracovní doby. Kontrola nad prací a podmínkami, v nichž se provádí, je nedotknutelným právem kapitálu. Pokud i v této oblasti udělá ústupky, platí vždy jen "do odvolání". ←

(4) O něco podobného jsme se pokusili v krátkém textu, který vznikl v souvislosti s obsazením věže v dole Nováky aktivisty a aktivistkami Greenpeace. ←

(5) Nejen v souvislosti s první skupinou konfliktů na klimatickém terénu stojí za pozornost dva příklady z Itálie. Zaměstnanci chemické továrny v Porto Marghera (nedaleko Benátek) v šedesátých letech sami objevili "ekologické povědomí", když si začali všimnout, jak firma zachází se zdravím zaměstnanců, že jim zatajuje informace o rizicích výrobního procesu a devastuje životní prostředí v okolí. O jejich někdejších bojích, ale i o těch současných, referuje dokumentární film Porto Marghera: Poslední ohně (2004). Druhý příklad se týká ocelárny ve městě Taranto na jihu země. Zastaralá fabrika byla známá ničivými účinky na zdraví lidí i životní prostředí. Když soud nařídil zavřít část provozu, odbory a mnozí zaměstnanci začali bojovat za udržení pracovních míst. Vznikla však i skupina pracujících, která žádala nejen zavření celé ocelárny, ale také garantovaný příjem pro bývalé zaměstnance, který by platila firma či stát. O případu jsme podrobněji psali ve starším článku. ←

(6) Klimatická solidarita musí podobně zahrnovat proletáře na útěku. V roce 2017 šlo celosvětově o 68,5 milionu lidí. Z nich asi třetina unikala před náhlými výkyvy počasí, jako jsou povodně, požáry a intenzivní bouřky. Další miliony vyhnali války, v nichž však hraje roli i klima. Světová banka odhaduje, že počet klimatických uprchlíků z Latinské Ameriky, Afriky a jihovýchodní Asie do roku 2050 stoupne na 140 milionů. Migrační tlak bude vodou na mlýn politických sil, které chtějí "bránit hranice", a tedy i stávající rozdělení uvnitř globální třídy pracujících. Konfrontace s těmito silami a hledání spojení mezi "cizími" a "domácími", a to na pracovištích i jinde, je na pořadu dne i pro klimatické hnutí. ←

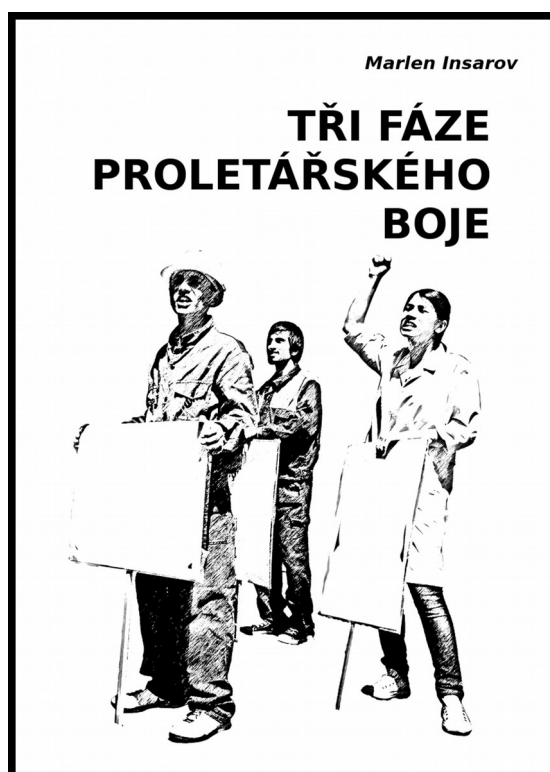
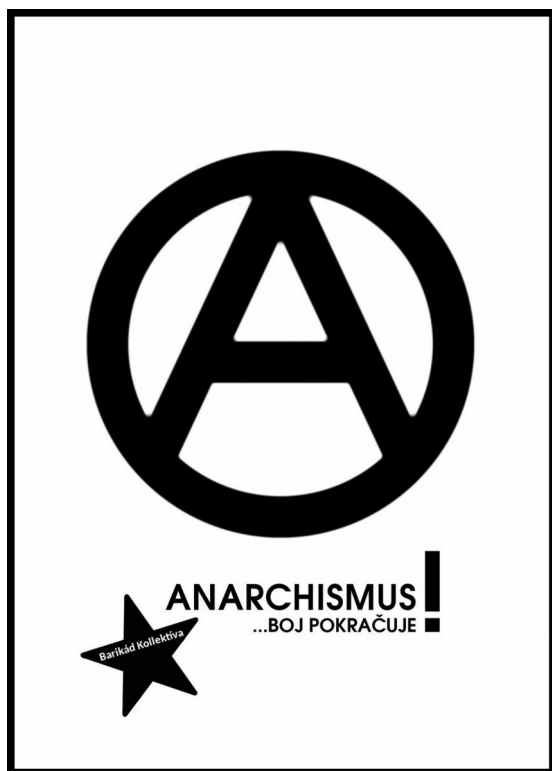
(7) V případě státních politik může jít jednak o daně a poplatky, ale například i o škrtky ve veřejných službách s cílem získat prostředky na transformaci ekonomiky. ←

(8) Zaměstnanci ve skleněných administrativních budovách zase kýchají a stůňou, protože jim na krk dýchá klimatizace. ←

NAŠE PUBLIKACE

---

ke stažení na subverze.noblogs.org

„Nejdůležitější změny se musí odehrát ve sféře výroby, a ty se neobejdou bez konfrontace s mocnými ekonomickými zájmy. Rozhodující síla, kterou proti nim můžeme postavit, spočívá v naší schopnosti zastavit kolotoč akumulace. Kolem ní je třeba vybudovat globální hnutí pracujících, které si na jedné straně dokáže vynutit ústupky (nejen) v oblasti životního prostředí, ale jehož ambice budou širší. Jeho cílem musí být využít kolektivní inteligenci a kreativitu většiny lidí na planetě na to, abychom od základů přebudovali náš vztah k přírodě i vztahy mezi námi samými. Potřebujeme společnost, v níž lidské potřeby a příroda nebudou podřízené zisku.“

**Doporučený příspěvek za tuto publikaci je 40 Kč.
Peníze budou použity na další nakladatelské aktivity.**

Pokud nemáš peníze, vezmi si tuto publikaci bezplatně!